

כתיבה חיונית בשבת בדיו מתנדף

ראשי פרקים

- א. מה אינו מתקיים הדיו או הניר?
- ב. כמה זמן נחשב "אינו מתקיים"?
1. צביעה ואיפור
2. "כל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת" המעשה או התוצאה?
3. קיום היינו לתקופה שרגילים לקיים
4. הכתב שעל קרשי המשכן נועד לעולם
5. סתם כתיבה בימינו נועדה לעולם
- ג. מסקנה: סדרי עדיפויות בכתיבה חיונית בשבת

בענין שאילתא דשאל מר קדמאי¹ על עט מיוחד שמשתמשים בו החייטים לסמן את הברד, והדיו שבו מתנדף מאליו לאחר זמן, ללא מחיקה ביד. ניסית לכתוב בו על נייר חלק, והכתב נמחק כליל אחר יום או יומיים. ועלה בדעתך ליעץ לרופאים החייבים לכתוב, או לאנשי צבא שמתוך הכרח בטחוני חייבים לכתוב בשבת, ואין הם יכולים לדחות עד למוצאי שבת, להשתמש בעט זה בשבת לצורך כתיבה. ושאלת, אם עדיף שיכתבו בעט זו על נייר חלק כדי למנוע מהם איסור כתיבה דאורייתא. לשאלתך צרפת את פסקיהם של גדולי הדור בעל מנחת-יצחק² ובעל מנחת-שלמה³, שדברו בנושא זה.

לאחר שלמדתי את הנושא שוב, נראה לי שיש להמליץ למעט איסורי תורה עד כמה שידינו מגעת, ובלבד שלא ילמדו מזה להקל, אלא רק במקום שיש הכרח בכתיבה. על כן, צריכה היא שתהא בשינוי ובדבר שאינו מתקיים, וכדלהלן:

א. מה אינו מתקיים הדיו או הניר?

"הכותב על בשרו - חייב. המסרט על בשרו - ר' אליעזר מחייב חטאת, וחכמים פוטרים (וי"ג ר' יהושע פוטרי). כתב במשקין, במי פירות, באבק דרכים, באבק הסופרים ובכל דבר שאינו מתקיים פטור." עכ"ל המשנה בשבת קד, ב. ופירש"י שם: "הכותב על בשרו

1 השואל הוא הרב ישראל רוזן, ראש מכון צמ"ת וחבר מערכת "תחומין". ההערות במאמר זה הן מאת המערכת.

2 ה"ר יצחק יעקב וייס זצ"ל. התשובה נתפרסמה במנחת-יצחק ח"ז סי' יג, ועוד קודם לכן בקובץ הלכה-ורפואה (בעריכת ה"ר משה הרשור) ח"א עמ' רלג.

3 ה"ר שלמה זלמן אוירבאך שליט"א. התשובה נתפרסמה במנחת-שלמה סי' צא אות יא, ועוד קודם לכן בקובץ הלכה-ורפואה הנ"ל עמ' רלה. וראה עוד שם עמ' רלז, מאמרו של ה"ר לוי יצחק הלפרין באותו ענין.

- בדיו. "באשר ל"אבק דרכים" הסביר רש"י שני פירושים - פירוש א', היינו כתב בטיט העשוי מאבק דרכים; ופירוש שני, כתב על אבק דרכים באצבעו. נפקא מינה בין שני הפירושים היא, אם כתב על אבק דרכים באצבעו: לסברה ראשונה - אין איסור, ולסברה שניה - אסור.

למעשה, יש לעיין בשו"ע או"ח שמ"ד, שכתב: "יש להזהר שלא לכתוב באצבעו במשקין על השלחן או באפר", ולא כתב אסור מדרבנן. משמע שהוא מפרש כפירוש ראשון של רש"י. ועיין להגר"א שם, דלא משמע כן. ועיין לתפארת-ישראל שפירש, שכתב על אבק דרכים שעל רגליו, ומשמע שפטור משום האבק ומשום על רגליו, אבל אבק שעל השולחן או אפר יהא אסור, ולפחות מדרבנן. או יכול להיות, שלדעת התפאר"י יהא אסור מהתורה.

הטעם שמסרט, אפי' אם הוציא דם וכתב אותיות בסריטה, פטור אבל אסור לדעת רבנן (או ר' יהושע) - כתב הרמב"ם בפירוש המשניות, מפני שאין דרך כתיבה בכך, ולא מטעם כתב שאינו מתקיים. כי ר"א שמחייב, טעמו הוא שאדם מסויים כתב, ואמרו לו "שוטה היה ואין מביאין ראיה מן השוטים" (עיין שם בגמרא). אולם כתב בדיו על בשרו, משמע שדרך כתב הוא, ולפיכך חייב, אע"פ שלכאורה הוא כתב שאינו מתקיים. וכן כתב הרמב"ם בהל' שבת יא, טז: "הכותב על בשרו חייב, מפני שהוא עור. אע"פ שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן, הרי זה דומה לכתב שנמחק." היינו, שהוקשה לו: הרי אין כתב זה מתקיים, כי ע"י חמימות הבשר או הזיעה ימחק. הסביר הרמב"ם, כי כתב זה על גבי עור הוי מתקיים, ומה שאחר זמן הוא לא ניכר על בשרו, לא מפני שאינו מתקיים מחמת הכתב, או על מה שנכתב, אלא מחמת גורם חיצוני, שאינו קשור לכתב, היינו, חמימות הבשר, וזה כמו כתב שנמחק ולכן חייב. ומכאן נפקא מינה למה שנכתוב לקמן בדיו ששם בו דבר שמתנדף - אע"פ שהוא דיו, אך מאחר ואינו מתקיים זה אינו דומה לחמימות הבשר.

בתוספתא פרק יב מובא, שהפטור הוא לא רק אם כתב בדבר שאינו מתקיים, אלא גם אם כתב ע"ג דבר שאינו מתקיים, כעלה של ירק פטור. וכן, לא כל מי פירות הוי דבר שאינו מתקיים, ואם כתב במים של קליפי אגוז או קליפי רימון חייב, כי זה דבר מתקיים. וכן אם כתב על עלה של זית, או על עלה של חרוב או דלעת, הוי ככתב על דבר המתקיים. רק על ירקות שנכמשים הוי דבר שאינו מתקיים. והסביר חסדי-דוד על התוספתא, שמה שכתוב שם שאם כתב בדם או חלב קרוש חייב, היינו, לא על דם קרוש ועל חלב קרוש, אלא בדם או בחלב קרוש, שאע"פ שאח"כ ע"י חום או חימום באש הכתב ייעלם - חייב. יתכן שזה מקור להרמב"ם, שהביא שכתב בדיו על בשרו, אע"פ שעובר ולא מתקיים, הוי ככותב.

דברי חסדי-דוד אלה הם בניגוד למה שהבין בעל מנחת-יצחק, שפירוש התוספתא דאם כתב בדם הקרוש וחלב קרוש היינו, שכתב ע"י שריטה עליהם, ומזה רצה ללמוד שכתובה על דם וחלב קרוש, שהיא כתיבה שאינה מתקיימת בפועל, ואעפ"כ חייב, והטעם הוא שמתקיים זמן מועט. ראשית: זו מנין לו? יתכן וגם אם נפרש כמוהו,

הסריטה עליהם מתקיימת יותר מיום אחד. אבל, כאמור, בעל חסדי-דוד הסביר שלא איירי בסריטה, אלא בדם קרוש ממש ובחלב קרוש ממש, שהם שימשו כדיו שלו. וטעם החיוב הוא, שזה מתקיים, ולא נמחק אלא ע"י חום.

ב. כמה זמן נחשב "אינו מתקיים"?

השאלה היא: מה ההגדרה של דבר שאינו מתקיים (או מטעם הדיו או מטעם הדבר שעליו הוא כותב)? מהו אורך הזמן? הרי עיינו הרואות, אם יכתוב על ירקות, כתב זה מתקיים לזמן מסוים (והפטור אינו מטעם שאין דרך כתב בכך, אלא מטעם שאינו מתקיים, ואינו דומה לסריטה על הבשר). וכן במי תותים, הרי התותים יש להם צבע מסוים, ואעפ"כ אינו מתקיים זמן רב. א"כ, מהו הזמן של מתקיים, ומהו הזמן של אינו מתקיים?

1. צביעה ואיפור

הרמב"ם בהלכות שבת ט, יג כתב: "שאיין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים. אבל צבע שאינו מתקיים כלל, כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחושת וצבעו, פטור. שהרי אתה מעבירו לשעתו, ואינו צובע כלום. וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור." לכאורה יש סתירה בדברי הרמב"ם מפרק כב הלכה כג, שם פסק: "אסור לאשה להעביר סרק על פניה, מפני שהיא **כצובעת**"; ואילו בפרק כג הלכה יב כתב: "כותב - מאבות מלאכות. לפיכך, אסור לכחול בפוך וכיוצא בו בשבת, מפני שהוא **ככותב**." והקשו: הרי הגמ' אמרה במסקנה (צה, א) שכוחלת משום צובעת, ורק בסלקא-דעתך (צד, ב) משום כותבת? ותירצו, שהיתה לרמב"ם גירסה אחרת. עיין באורך בשלטי-גבורים, שבת פרק עשירי הערה ד. וכן קשה לכאורה, שמפרק כב משמע שאיסור העברת סרק מדרבנן, ואילו מפרק כג לכאורה משמע שהעברת כחול בפוך הוי ככותב, ואסור מהתורה.

אפשר לתרץ לפי רש"י שם. "סרק" זה העברת צבע על הפנים, ו"כחול" זה העברת צבע מסביב לעין במכחול מפוך, וכלשון רש"י (צד, ב ד"ה משום כותבת): "שמוליכה מכחול סביב העין, כאדם המוליך קולמוס סביב האות." בכך פירש רש"י את הס"ד, שכוחלת אסור משום כותבת. למסקנא אסור מטעם צובעת. והרי אנן סהדי שזה וזה הם על דבר שאינו מתקיים, היינו עור אדם (עיין לעיל בסברת הרמב"ם בענין הכותב על בשרו), ובדבר שאינו מתקיים, היינו בסרק וכחול שבעין. ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם, וכן בתוס' ט' פרק י' משנה ו', שלדעת רבי אלעזר איסור כוחלת מהתורה, ולרבנן משום שבות - שאין דרך כתיבה בכך; או כלשון הרמב"ם בפירוש המשניות "וענין הכוחל אינו ענין הכתיבה", וזה הטעם שפטור ואסור משום שבות. ועיין לחם-משנה שם.

2. "כל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת" המעשה או התוצאה?

בכל אופן נהדר לאנפין: המפרשים הבינו בדברי הרמב"ם בענין זמן דבר המתקיים, שזמנו הוא שבת, שכ"כ בפרק ט "וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור", משמע

אם ביום שבת היא מתקיימת חייב. ועיין למשנה-ברורה בשעה"צ סי' שג אות סח, שעיקר הקיום היינו ליום אחד.

אולם זה תלוי בגרסאות שונות, אם גורסים במשנה בדף קב, ב"בשבת". בפירוש המשנה פרש"י שם: "כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת - שיש מתקיימת כיוצא בו ואין מוסיף עליה. בשבת - אעושה מלאכה קאי." היינו, שאין הפירוש "בשבת" קיום המלאכה בשבת, אלא פירוש "בשבת" - היינו מעשה המלאכה. כלומר שגרסתו במשנה כך היא: כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת - כאן עושים הפסקה - אם המלאכה הזו נעשתה בשבת, חייב עליה. כי יש מלאכות, שאע"פ שאינן מתקיימות, לענין אחר הן נקראות מלאכה. וזה לכאורה שלא כהבנת המשנ"ב בדעת הרמב"ם, כי לכאורה גם בהרמב"ם אפשר לפרש כן כדעת רש"י. ועיין לרע"ב על המשנה, שפירש: "ומלאכתו מתקיימת - שאין צריך להוסיף עליה." ועיין לשינוי נוסחאות שבמשנה. ועיין שם בתוס"ט בשם הר"ן: "בשבת - אהעושה מלאכה קאי, כל העושה בשבת והיא מתקיימת", היינו, כפירוש רש"י דלעיל. וכן כתב תפארת-ישראל: "ר"ל, בעשה אותה בשבת חייב", היינו כרש"י הנ"ל.

אולם הקשה הפר"ח, מדוע צריכים להזכיר בשבת, הרי במסכת שבת איירי. והביאו בתוספות-חדשים שם, והסביר, שמדובר שלא עתיד להוסיף עליה בשבת. וביתר הסבר כתב במלאכת-שלמה: "זה הכלל כל העושה מלאכה בשבת ומלאכתו מתקיימת חייב - כך היה צריך להיות. אבל מתוך פירוש הר"ן משמע דגרסין 'כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב', שכתב וז"ל: בשבת - אהעושה מלאכה קאי וכו'." היינו, שלדעתו לא צריכים לגרוס כלל "בשבת", ואם גורסין - הפירוש כדעת הר"ן (רש"י). ולא עלה על דעתו לפרש כדעת המשנ"ב בדעת הרמב"ם.

ועיין לפני-משה על הירושלמי דף ס, שכתב: "מלאכתו מתקיימת שאין צורך להוסיף יותר ועושה כן בשבת, חייב." וזה לכאורה כדברי רש"י הנ"ל. קרבן-העדה פירש שם: "בשבת אעשה מלאכה קאי, כל העושה מלאכה והיא מתקיימת בשבת." לשונו צ"ע, שברישא כתב כרש"י, דקאי אעושה מלאכה, ובסיפא ו שמדובר על קיום המלאכה במשך השבת.

ועיין להגאון בשנות-אליהו, שכתב: "זה הכלל כל העושה מלאכה וכו' - פירוש: אפי' אם מתקיימת כן בשבת לבד, נמי חייב, אף שיוסיף אחר השבת, כמו דחק קפיצא בקבא - הואיל ומחשיב אותה לשבת, הוי מתקיימת בשבת וחייב." ולכאורה פירושו כדעת המשנ"ב.

3. קיום היינו לתקופה שרגילים לקיים

אולם יש לעיין בדברי הרשב"א על דף קטו, המובאים במשנ"ב סי' שמ. הגמרא אמרה: "בעא מיניה ריש גלותא מרבה בר רב הונא: היו כתובין (דברי קודש) בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום בלשון הקודש, מצילין אותן מפני הדליקה (בשבת), או אין מצילין?" ומביאה הגמרא צדדי הספק: "אבל הכא, כיון דלא מקיים לא." והקשו התוס', הרי בגיטין

(יט,א) משמע שזה דבר המתקיים. ותרצו התוס', שהם (סס, סיקרא, קומוס וקנקנתום) מתקיימים יותר ממי פירות, אבל לא כמו דיו. ולכאורה קשה: למה להם לתוס' להביא ממרחק לחמם, ממסכת גיטין, הרי יכולים להוכיח ממסכת שבת בדף קד, ב שהם מתקיימים. ולמעשה, קושיה זו הקשה הרשב"א שם, מדף קטו על דף קד, וז"ל: "הא דאמרין ה"מ בדיו נמי מקיימי, שהרי שנינו למעלה בפרק הבונה (קד) דהכותב בשבת באחד מאלו חייב, וטעמא לפי שהיא מלאכה המתקיימת. ובהדיא תניא בתוספתא עלה: 'זה הכלל - כתב דבר של קיימא בדבר שאינו של קיימא, או דבר שאינו של קיימא בדבר של קיימא - פטור, עד שיכתוב דבר של קיימא בדבר של קיימא'. אלמא ה"נ מקיימי? וי"ל, דמקיימי קצת עד שדרכן של בני אדם לכתוב בהם דברים שאינם עשויים לקיימם לעולם, אלא זמן אחד, כספרי הזכרונות וכיוצא בהם. והלכך, לענין שבת מלאכת מחשבת היא; אבל לענין ספרים, דבעינן דבר המתקיים לעולם, הני לא מקיימי. ומקיים ולא מקייים לענין ספרים קאמר. כנ"ל."

הרי שלדעת הרשב"א מיושבים הדברים אליבא דרש"י הנ"ל, שלענין שבת דיני קיום שונים משאר דברים. ולפיכך כתב רש"י בפירוש המשנה "בשבת", היינו לענין מלאכה בשבת, ולא לענין קיום בשבת. ולאפוקי מהרמב"ם אליבא דמשנ"ב לעיל. וכן למעשה פירוש הרשב"א הנ"ל, היינו, ש"קיום" פירושו לא שבת אחת, לא ליום אחד, אלא לתקופה שאנשים רגילים לכתוב, כספרי הזכרונות, כלומר: לתקופה סבירה שאנשים מקיימים את הכתב.

4. הכתב שעל קרשי המשכן נועד לעולם

אלא שלכאורה יש להקשות: מהיכן למדנו כל דיני כתב בשבת? - מהמשכן, שהיו כותבים על העמודים איזה לדרום ואיזה לצפון וכו'. וכן למדנו משם בענין שתי אותיות. ונראה לכאורה, שיש בזה מחלוקת כיצד לומדים ענין שתי אותיות - לפי פירוש המשניות להרמב"ם נראה שהיו כותבים א' ב' וכו', ואח"כ יא' יב' עד אות כ', כלומר שיש שתי אותיות על קרש אחד. ואילו לפי דברי הט"ז בס"י שם שתי אותיות למדו מזה שכתבו אות על עמוד אחד ואות שניה על עמוד שני, שידעו סדרן בזה. עיין שם, ואכמ"ל.

וקשה, הרי מובא בירושלמי בענין היכן מצאנו שבונה צריך להיות של קיימא - הרי במשכן היה לשעה? - ושם מביאים שתי סברות, אחת בשם ר' יוסה: "שמכיון שהיו נוסעים וחונים על פי הדיבור, כמי שהוא לעולם"; וסברה שניה בשם ר' יוסי בי ר' בון: מכיון שהבטיחון הקב"ה שהוא מכניסן לארץ, כמי שהוא לעולם (פרק הבונה דף סח, וכן בפרק כלל גדול דף נב). ועיין שם לפני-משה ולקרוב-העדה, שלפי סברת ר' יוסי בר"ב בנין לשעה כמו במשכן הוי בנין. ועיי"ש, שהם מסבירים את דבריו כקושיה, והרי הם יודעים שנכנסים לארץ, וזה הוי כבנין לשעה.

ועיין לש"ס דידן בענין סותר ע"מ לבנות במקומו (שבת לא, ב), "א"ל רבה: מכדי כל מלאכות ילפינן להו ממשכן, והתם סותר ע"מ לבנות שלא במקומו הוא? א"ל: שאני התם, כיון דכתיב על פי ה' יחנו, כסותר ע"מ לבנות במקומו דמי." משמע לכאורה שסובר כסברת ר' יוסה שבירושלמי.

ושם בדף עד, בגמרא מביאה לימוד בענין הקושר והמתיר, היכן היה במשכן. בס"ד אמר רבא, שהיה בקשירת יתדות אוהלים. והגמרא מקשה: הרי אי אפשר לאמר שקשר של יתד הוא קשר, כי זה ע"מ להתיר, וקשר ע"מ להתיר לא הוא קשר. והמסקנא של רבא היא, שלומדים ממכני רשתות לצוד חלזון, שהקשר הוא של קיימא, ולפעמים צריכים להחליף חוט מהרשת, ומתירים וקושרים. ולכאורה את קושית הגמרא מיתדות נתרץ כמו שתרגנו בענין בנין - מאחר ו"על פי ה' יחנו", ונוסעים עפ"י הדיבור - זה נקרא לעולם. ולכאורה מכאן משמע שהש"ס שלנו לא כירושלמי, שביירושלמי, בדף נא, לדעת ר' יסא לומדים קשירה מיתדות, ושם הגמרא מקשה שזה הוא לשעתו, ועל כן למדו מיריעות המשכן. וזה שלא כש"ס דידן, שלא רצה ללמוד מיריעות, עיי"ש. ועיין גם בירושלמי דף עז.

ועתה לנידון דידן - כתיבה ומחיקה מהיכן לומדים במשכן? בש"ס דילן מובא (קג, א) "שכך כותבין על קרשי המשכן, לידע איזו בן זוגו". ועיין רש"י שם ד"ה משום רשם: "סימן שהיו עושים בקרשי המשכן, מפני שמפרקין אותו, ולכשיקמוהו לא יחלפו סדר הקרשים וכו'". ועיין לרש"י בדף עג, א ד"ה כותב ומוחק: "לקמן (קג) מפרש למאי מיבעיא למשכן, שכן רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו, וכותב אות בזו ואות בזו. ומוחק - פעמים שטעה" (ולכאורה זה שלא כדברי פירוש המשניות להרמב"ם המוזכר לעיל). וכן כתב רע"ב בפרק ז': "הוא במשכן, שכן רושמים בקרשים לידע איזה בן זוגו, וכותב אות בזה ואות בזה, ופעמים שטעה ומוחק". הרי שרש"י ורע"ב הסבירו בדין מוחק לפעמים שטעה, והפשט מובן, שטעה בעת הכתיבה. ולא הסבירו שהכתב דהה ומוחק אותו כדי לכתוב בדיו על המקום. אלא פשוט שטעה בעת שכתב, ומוחק ומתקן.

וכתוב בירושלמי סוף פרק הבונה, ומובא בר"ן שם, הטעם למה היו צריכים לכתוב על העמודים - כי קרש שזכה להיות בדרום, שם ישאר לעולם, ולא יחליפו אותו עם קרש שבצפון, כי כתוב "והקמות את המשכן כמשפטו" - וכי יש משפט לעצים?! אלא שלא ישנה ממקום שעמד הקרש, כי בצד דרום, שם המנורה, יש יותר קדושה. ולשון הר"ן: "קרש שזכה לינתן בצפון, ינתן בצפון לעולם". וכן בדרום, ינתן בדרום. לפיכך היו רושמין עליהן שלא יחליפו. הוי אומר, שהכתב היה צריך להיות על הקרשים "לעולם", זמן ממושך שלא יחליפו. ואפשר שכתבו בדיו מיוחד, שאל"כ כיצד אפשר לכתוב בדיו על הזהב, כי הרי הקרשים מצופים זהב.

בכל אופן ראינו, שהכתב על הקרשים היה כתב יציב, העומד ומתקיים עד כמה שאפשר. והמחק - אם היה, בעת הכתיבה היה, ולא שנמחק מאליו. וברור הוא שאם היה מחק, היו כותבים על המחק, ובפרט לפי פירוש פני-משה על הירושלמי, שאלכסון היו כותבים ורושמים אליבא דר"י שם, כדי שידעו לתאם בין שני קרשים, עיי"ש. ומבבלי וירושלמי משמע, מאחר ואין ידוע להם למקימי המשכן כמה זמן יעמוד במקום מסוים, וכן בענין בנין שאינו של קיימא, כי על פי ה' יחנו ויסעו, הוי של קיימא. ולמעשה פסוקים ערוכים הם בבמדבר פרק ט פסוקים כא-כב: "ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר, ונעלה הענן בבקר, ונסעו; או יומם ולילה, ונעלה הענן, ונסעו. או יומיים או חודש או ימים, בהאריך הענן על המשכן לשכון עליו, יחנו בני ישראל ולא יסעו; ובהעלותו יסעו."

וזה רק לענין בנין או דבר אחר. אבל בענין כתיבה אין לנו צורך לתירוץ של "על פי ה' יחנו", כי הכתיבה היתה בפעם הראשונה, ונשאר זמן רב.

5. סתם כתיבה בימינו נועדה לעולם

וברור הוא, שבעת שרופא כותב, או איש בטחון כותב, כוונתם היא שישאר כתב זה זמן רב, כי אותו כתב נשאר, ואין הוא מעתיקו בזמן אחר. ואפי' אם צריכים להעבירו לפנקס או לכרטסת, בכל אופן עצם ההעברה לא משום שהכתב אינו מתקיים, אלא לשם סדר בלבד. אך אם נאמר להם לכתוב ביד שמאל, וכן בדיו ועל נייר חלק, שאין הכתב מתקיים, ואחר השבת הם יעבירו את הכתב לכתב מתקיים, הרי הכתב הראשון אינו מתקיים, וכאמור אין דרכם בכך. ואין זה נקרא דבר המתקיים, אם בליל מוצאי-שבת או ביום ראשון הם מעתיקים אותו לכתב מתקיים. ועיין למנחת-שלמה סי' צא.

ג. מסקנה: סדרי עדיפויות בכתיבה חיונית בשבת

מסקנא דדינא: מאחר ורוב המפרשים מסבירים את המשנה בשבת לענין מלאכה, ולא לענין קיום; וגם את הרמב"ם אפשר לפרש כן, ובפרט שהיה צריך לכתוב דין זה של קיום ליום אחד בפרק יא' בענין כתיבה ולא בענין צבע; ומאחר וכל דין קיום למדנו מכתובה על קרשי המשכן, צריך להיות הכתב מתקיים, כמו שרגילים האנשים לקיים, היינו לתקופה סבירה.

ולפיכך רופא או איש צבא, החייבים לכתוב בשבת, עדיף שיכתבו בעט זו על ניר חלק אשר רישומו שנמחק מאליו מכוח חולשת הדיו, סוג הדיו וחלקות הניר. וכן עליו לכתוב ביד שמאל, שזה פטור אבל אסור רק מדרבנן. וכל היכא שאפשר למנוע איסור תורה עדיף.